

ZWIĄZEK ZIEM GÓRSKICH (1936–1939)

GENEZA

Idea regionalizmu jest tylko jedna – argumentował Charles Brun, *animateur des provinces* we Francji – natomiast można, a nawet należy artykułować ją w taki sposób, aby wyrazić „mozaikę ras, klimatu, gleby, kultury i temperamentów ludzkich”. Mogą zatem funkcjonować i współistnieć rozmaite regionalizmy, wyrosłe na zróżnicowanym podłożu terytorialnym, społecznym i historyczno-kulturowym – po to, by owe różnice poznać, uświadomić sobie i wzbudzić dla nich poszanowanie¹.

Dzieje regionalizmu w Polsce w pełni potwierdzają zasadność powyższych konstatacji. Jeszcze w okresie zaborów na ziemiach polskich, które czy to w wyniku odmiennych losów historycznych (Śląsk), czy z powodów fizjograficznych i etniczno-kulturowych (Podhale, Kaszuby) miały mniej lub bardziej uświadomione poczucie odmienności i odrębności, zaczęły się kształtować zalążki ruchów o charakterze regionalistycznym. Na początku XX wieku powstają pierwsze organizacje (Związek Górali, Towarzystwo Młodokaszubów) oraz czasopisma („Zaranie Śląskie”, „Gryf”, „Gazeta Podhalańska”), stawiające sobie za cel propagowanie regionalizmu w wydaniu śląskim, podhalańskim i kaszubskim. Ruch regionalistyczny o zasięgu ogólnokrajowym narodzi się dopiero w II Rzeczypospolitej, kiedy będą po temu sprzyjające warunki (odzyskanie niepodległości i podmiotowości państwowej).

Ruch regionalistyczny na obszarach górskich zainicjowało Skalne Podhale. W Zakopanem w 1904 r. założono Towarzystwo „Związek Górali”, którego członkiem mógł zostać „każdy Góral używający dobrej sławy”, zaś

¹ Ch. Brun, *Regionalizm* [w:] *Ruch regionalistyczny w Europie. Książka zbiorowa pod redakcją Aleksandra Patkowskiego*, t. I, Warszawa 1934, s. 273.

celem działalności miało być m.in. szerzenie oświaty, wstrzemięźliwości, zamiłowania do uprawy roli, pielęgnowanie stroju góralskiego oraz rozwijanie stylu zakopiańskiego². Ta najstarsza organizacja górali, rekrutujących się niemal wyłącznie z Podtatrza, przetrwała do II wojny światowej, zachowując pełną autonomię i konkurując ze Związkiem Podhalańskim.

Z inicjatywy tegoż Związku Górali doszło do zwołania I Zjazdu Podhalańców w 1911 r. W następnych latach odbyły się kolejne zjazdy, a na jednym z nich powołano Związek Podhalańców, oficjalnie zarejestrowany już w Polsce niepodległej w 1919 r. Przy tej okazji pojawił się problem zasięgu terytorialnego utworzonej organizacji. Zarysowały się dwa poglądy w tej kwestii. Jeden, wyrażony przez Kazimierza Przerwę-Tetmajera na IV Zjeździe Podhalańców w Nowym Targu (1919), zakładał zespolenie terenów górskich od granicy śląskiej po łemkowszczyznę w jednolitą całość administracyjną i gospodarczą pod nazwą Ziemi Podhalańskiej. Jeszcze dalej poszedł gen. Andrzej Galica, który na tymże zjeździe ziemie położone wzdłuż południowej granicy Polski na całej jej długości nazwał „strażą kresową” i utożsamiał z Podhalem. Nawiązując do tego wystąpienia Władysław Orkan zauważył, że gdyby podążyć za strzelcami podhalańskimi generała, to owa „straż” sięgałaby po Rzeszów i Kołomyje.

Jednakże asumpt do rozszerzania granic Podhala dał nie kto inny, tylko sam Orkan, pisząc w słowie wstępnym otwierającym 1. numer „Gazety Podhalańskiej (styczeń 1913):

Jest nas Górali wszystkich, co się do Polski rachujemy, przeszło pół miliona narodu. (...) Spod Karpat ruskich po Śląskie Beskidy – od Lubogoszczka mszańskiego po Tatry – mrowi się naród góralski polskiej gwary, obyczaju, stroju i kultury (...) A centro tego wszystkiego: Podhale. Tu duch góralski najżywiej się świeci. Stąd idzie hasło.

I choć w późniejszych wypowiedziach główny ideolog podhalańszczyzny wyraźnie określił granice jego ekspansji do terytorium rozciągającego się między Babią Górą i Pieninami oraz Gorcami i Tatrami, to jednak nie zdołał powstrzymać imperialnych zapędów innych działaczy Związku Podhalańców, którzy – co z niepokojem odnotował Juliusz Zborowski – swoim „jastrzębim wzrokiem ogarniają całe Podkarpacie pasem od Rumunii po Śląsk i ten etnograficzny zlepek mianują Podhalem”³.

² Zob. Statut Towarzystwa „Związek Górali” pod opieką błogosławionego Andrzeja Boboli w Zakopanem, Zakopane 1904.

³ Szerzej ten problem omówiłem (i różne punkty widzenia przedstawiłem) w artykule *Ideologia regionalna Władysława Orkana*, „Małopolska”, R. III, Kraków 2001.

Istnieją świadectwa⁴, że najważniejszym źródłem inspiracji i poczynań organizatorskich regionalistów na Podkarpaciu w latach 30. stało się wystąpienie programowe Władysława Orkana na Zjeździe Podhalań w 1926 r. (*O Związkach Ziemi*) oraz napisany pod koniec życia (opublikowany po śmierci) *Memoriał w sprawie utworzenia „Ogniska Ziemi”* (1929). W tych bowiem dokumentach zawarte zostały najważniejsze jego przemyślenia i koncepcje, dotyczące kształtu programowego i organizacyjnego ruchu regionalistycznego w Polsce. Przypomnijmy najważniejsze z nich:

- *przywrócić własne fizjonomie ziemiom, przez niwelujący „postęp” zszarzałym. Wzbudzić ich dumę rodową. Pchnąć do górnej rywalizacji. Porwać inteligencję, przede wszystkim synów chłopskich (...), aby kontakt zerwany z macierzą-ziemią podjęli;*
- doprowadzić do powstania – na wzór Związku Podhalań – podobnych organizacji, reprezentujących wszystkie ziemie Rzeczypospolitej;
- utworzyć Związek Ziemi, pełniący funkcję „kopuły” nad autonomicznymi związkami regionalnymi;
- powołać instytut regionalny pn. „Ognisko Ziemi” z siedzibą na Wawelu. Do jego zadań miało należeć propagowanie regionalizmu, kształcenie kadr, dokumentowanie działalności, pomoc metodyczna, prowadzenie centralnej biblioteki regionalnej oraz działalności wydawniczej.⁵

Prace o charakterze regionalistycznym podejmowano w Karpatach dużo wcześniej, głównie z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, najstarszego stowarzyszenia o profilu górskim. W II Rzeczypospolitej powstały nowe organizacje, jak Związek Podhalań czy Towarzystwo Przyjaciół Huculszczyzny, które stawiały sobie podobne cele, lecz swoją działalnością obejmowały tylko część gór znajdujących się na terytorium odrodzonego państwa polskiego. Toteż na początku lat 30. pojawiły się pierwsze próby zespolenia wysiłków podejmowanych w różnych rejonach Karpat na rzecz aktywizowania i promowania „ziemi górskich”. Pretekstem do

⁴ Zob. W. Goetel, *Zagadnienia regionalizmu górskiego w Polsce*, „Wierchy” 1939, t. XIV, oraz jako samodzielny druk, wydany nakładem ZZG (Kraków 1936); W. Mileski, *Kronika Podhala*, „Wierchy 1936, R. XIV (tutaj informacja, że na dorocznym Zjeździe Podhalań w Czarnym Dunajcu uznano powołanie Związku Ziemi Górskich za I etap realizacji Orkanowej ideologii regionalnej i zadeklarowano wolę współdziałania).

⁵ Zob. W. Orkan, *O Związkach Ziemi*, [w tegoż:] *Listy ze wsi i inne pisma społeczne*, Kraków 1970, s. 376; *Memoriał w sprawie utworzenia „Ogniska Ziemi”* [w:] *op. cit.*

zwołania zjazdu „wszystkich szczepów góralskich” żyjących na terytorium Polski okazał się jubileusz 60-lecia Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w 1933 r. Jednak siły jednej organizacji okazały się niewystarczające do realizacji tego zamiaru. W rok później w organizację zjazdu zaangażowały się, oprócz PTT, Związek Podhalan i Towarzystwo Przyjaciół Huculszczyzny. W tym celu powołano specjalny komitet z gen. Tadeuszem Kasprzycim, ministrem spraw wojskowych i – jak go określił sprawozdawca „Wierchów – „wybitnym znawcą zagadnień górskich” na czele. Co więcej, idei zorganizowania Święta Gór, gdyż pod taką nazwą miał się odbyć pierwszy zjazd górali karpaccich, udzielili poparcia Marszałek Józef Piłsudski i Prezydent RP Ignacy Mościcki. A mimo to zjazd nie doszedł do skutku, gdyż stanęła temu na przeszkodzie wielka powódź w 1934 r. Dopiero trzecia z kolei próba urządzenia góralskiego święta, z udziałem reprezentantów całego łańcucha Karpat, od Cieszyna po Czeremosze, stanowiącego zarazem południową granicę Polski, powiodła się.

W pierwszej dekadzie sierpnia 1935 r. odbyło się w Zakopanem Święto Gór, na którym spotkali się, często po raz pierwszy, górale z Beskidu Śląskiego i Żywieckiego, Skalnego Podhala, Gorców, Pienin i Ziemi Sądeckiej z Łemkami, Bojkami i Hucułami. Za najlepszą grupę regionalną uznano reprezentantów Huculszczyzny, wszystkie natomiast wysłano w nagrodę w bezpłatną podróż dookoła Polski. Konkursowy przegląd grup regionalnych wzbogaciły różnego rodzaju imprezy towarzyszące, jak wystawy (m.in. fotografii górskiej), targi wytwórczości ludowej, prelekcje o tematyce górskiej (m.in. prof. W. Goetla), wieczornice góralskie oraz imprezy plenerowe.

Święto Gór w Zakopanem zapoczątkowało proces integracji ziem górskich wchodzących w skład II Rzeczypospolitej. Dzięki wielkiemu zaangażowaniu władz państwowych (w zakończeniu tej imprezy wziął udział Prezydent I. Mościcki), samorządowych, organizacji społecznych (PTT, Związek Podhalan, Związek Górali) oraz wojska zakończyło się sukcesem organizacyjnym i propagandowym (imprezy oglądało kilkadziesiąt tysięcy widzów przybyłych specjalnymi pociągami z całej Polski). Ale z punktu widzenia najbardziej nas interesującego, to właśnie podczas pierwszego Święta Gór w Zakopanem w 1935 r. „na zebraniu przywódców grup regionalnych uchwalono jednomyślnie rezolucję o utworzeniu organizacji, która zajęłaby się pracą nad zespoleniem i podniesieniem ideowym, kulturalnym i gospodarczym wszystkich obszarów Polski”⁶.

⁶ W. Goetel, *Święto Gór*, „Wierchy” 1935, t. XIII.

W ten sposób Orkanowa idea powołania Związku Ziem okazała się bliższa realizacji. A ponieważ podjęli ją regionaliści karpaccy, powołali w pierwszej kolejności Związek Ziem Górskich. Okazją do tego stał się Zjazd Górski w Sanoku w 1936 r., który zapoczątkował nowy rodzaj imprez organizowanych co dwa lata na Podkarpaciu, na przemian ze Świętem Gór. To z kolei już w 1937 r. otrzymało nazwę Tygodnia Gór i pod nowym szyldem odbyło się w Wiśle. Odtąd Zjazdy Górskie koncentrowały się bardziej na zagadnieniach gospodarczych, natomiast Tygodnie Gór służyć miały przede wszystkim prezentacji kultury i sztuki góralskiej. Na zjeździe w Sanoku prof. Walery Goetel wygłosił referat *Zagadnienia regionalizmu górskiego w Polsce i Związek Ziem Górskich*, w którym przedstawił projekt powołania do życia nowej organizacji pod wymioną nazwą i zyskał dla niego aprobatę. 16 sierpnia 1936 r., w ostatnim dniu zjazdu, powołano tymczasową Radę Naczelną, powierzając jej opracowanie statutu oraz wyłonienie – na jego podstawie – władz ZZG.

CELE STATUTOWE, STRUKTURA ORGANIZACYJNA, WŁADZE

Do formalnego ukonstytuowania się Związku Ziem Górskich doszło w listopadzie 1936 r. podczas zgromadzenia w Warszawie, któremu przewodniczył gen. Tadeusz Kasprzycki. Przyjęto na nim statut, a w nim zapisano, że ZZG prowadzi działalność na całym obszarze RP, a może ją rozszerzyć na Wolne Miasto Gdańsk i zagranicę. Siedzibą związku i jego władz naczelnych była Warszawa. Za cel główny uznano „stworzenie odpowiednich warunków dla podnoszenia stanu kulturalnego i gospodarczego ludności i ziem górskich, uspołecznienie tej ludności oraz współdziałanie w racjonalnym wykorzystaniu wartości regionalnych ziem górskich dla celów ogólnych Państwa i społeczeństwa”.

W innych zapisach statutu ZZG deklarował, że dążyć będzie do *zespolenia ogółu ludności zamieszkującej ziemie górskie w pracach kulturalno-gospodarczych, koordynowania działalności instytucji i organizacji działających na ziemiach górskich, popierania poczynań mających na celu zaspokojenie potrzeb gospodarczych ludności góralskiej, szerzenie oświaty, kultury, życia codziennego, wychowania fizycznego, utrwalania dodatnich cech ludności, pielęgnowania właściwości regionalnych, propagandy ziem górskich w kraju i za granicą, jak również popierania zadań ochrony przyrody górskiej*.

Do osiągnięcia wymienionych celów i zadań ZZG zmierzać miał przez:
– organizowanie i popieranie muzeów regionalnych;

- organizowanie imprez i zjazdów;
- wydawanie czasopism, książek, broszur, ulotek, komunikatów oraz ich propagowanie;
- prowadzenie prac i badań naukowych;
- dbanie o rozwój swojszczyzny oraz ochronę przyrody górskiej;
- prowadzenie akcji propagandowej.

Członkiem Związku mogły być osoby prawne, stowarzyszenia zwykłe oraz osoby fizyczne. Struktura organizacyjna ZZG przedstawiała się następująco:

1. Rada Naczelna;
2. Zarząd Główny;
3. Prezydium Zarządu Głównego;
4. Komisje;
5. Oddziały, a w nich: Rady Oddziałowe, Zarządy Oddziałów i ich Prezydium;
6. Główna Komisja Rewizyjna i jej oddziałowe odpowiedniki.

Kadencja władz trwała trzy lata. Corocznie wymieniano $\frac{1}{3}$ składu Rady Naczelnej i Rad Oddziałowych. Zarząd Główny i Zarządy Oddziałów powoływały do swojego składu 15–25 przedstawicieli „regionalnej ludności ziem górskich”⁷.

Po uchwaleniu statutu władze ZZG ukształtowały się w następujący sposób. Na Prezesa wybrano gen. dyw. Tadeusza Kasprzyckiego, ówczesnego ministra spraw wojskowych. Jego zastępcami zostali: prof. dr Walery Goetel, jednocześnie prezes Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, wiceminister inż. Aleksander Bobkowski oraz dyr. inż. J. Rudnicki. Stanowisko sekretarza generalnego objął płk dypl. Tadeusz Grabowski, skarbnika zaś dyr. inż. Marian Ponikiewski. Do Zarządu Głównego weszli m.in. senator Feliks Gwiżdż, podówczas prezes Związku Podhalań, oraz dr Henryk Szatkowski, reprezentujący zakopiański Związek Górali. Głównej Komisji Rewizyjnej przewodniczył gen. Andrzej Galica. W drugiej kadencji (1938–1939) władze ZZG działały w prawie nie zmienionym składzie.

W strukturze ZZG działały początkowo dwa oddziały: Wschodni, Lwowsko-Stanisławowski oraz Zachodni, obejmujący Krakowskie i Śląsk. Z czasem wyłoniły się z nich cztery autonomiczne oddziały:

⁷ *Statut Związku Ziem Górskich*, Warszawa 1937. Statut został zarejestrowany 19 marca 1937 na mocy decyzji Komisarza Rządu m. st. Warszawy, co dało podstawę prawną do wpisania ZZG do rejestru stowarzyszeń i związków.

- 1) Lwowski, powołany 29 kwietnia 1938 r., którym kierował dyr. Konrad Szubert. Działały w nim trzy komisje (sekcje): kulturalno-oświatowa, letniskowo-turystyczna i gospodarcza oraz Związek Letniskowo-Turystyczny „Bieszczady”;
- 2) Stanisławowski - utworzony 30 kwietnia 1938 r. w obecności wojewody S. Paślawskiego. Oddziałem kierował prezes Tadeusz Woydat, zaś do Zarządu wszedł m.in. dr Stanisław Vincenz. Miejscowi regionaliści karpaccy ściśle współpracowali z Towarzystwem Przyjaciół Huculszczyzny;
- 3) Krakowski - powstał w wyniku oddzielenia się Śląska, co nastąpiło 30 marca 1939 r. Prezesem Oddziału był senator Edward Kleszczyński, a jego zastępcami prof. dr Jerzy Smoleński i dr Waclaw Olszewicz;
- 4) Śląski - wyodrębnił się po przyłączeniu do Polski Śląska Cieszyńskiego. Prezesem został gen. Włodzimierz Dąbrowski - wicemarszałek Sejmu Śląskiego.

Na szczeblu centralnym (przy Zarządzie Głównym) powołano rozmaite komisje: wydawniczą, swojszczyzny, badań naukowych ziem górskich, planu rozwoju gospodarczego i kulturalnego Karpat, a także Biuro Planowania Regionalnego Ziem Górskich. Przy Komisji Swojszczyzny działała Poradnia w Sprawach Strojów Ludowych, kierowana przez Romana Reinfussa. 9 lutego 1939 r. powstało Koło Parlamentarne ZZG złożone z posłów i senatorów wybranych z rejonów górskich. Przewodniczył mu plk Csałek z Sanoka.

Do Związku Ziem Górskich przystąpiło wiele stowarzyszeń i organizacji, m.in. Liga Popierania Turystyki, Związek Szlachty Zagrodowej Podkarpacia, Związek Górali Śląskich, Związek Zdrojowisk i Uzdrowisk Polskich, Łemkosojuz, Towarzystwo Przyjaciół Huculszczyzny, Towarzystwa Rolnicze wszystkich województw górskich, Izba Przemysłowo-Handlowa, Liga Drogowa.

Współpracę deklarowali, bądź podejmowali: Liga Ochrony Przyrody, ZHP, TSL, Małopolski Związek Młodzieży Ludowej, Polska Akademia Umiejętności.

PROGRAM ORAZ FORMY I METODY DZIAŁANIA

Cele, dla jakich powołano Związek Ziem Górskich oraz jego struktura organizacyjna miały decydujący wpływ na charakter podejmowanych przedsięwzięć i sposoby ich realizacji. Związek bowiem - jak twierdzi jego pomysłodawca i główny organizator - był w swej istocie *rodzajem ko-*

*misji porozumiewawczej zrzeszeń pracujących w górach*⁸. To przesądziło o wyborze takich form, metod i środków działania, które zapewniłyby Związkowi wywiązanie się z przyjętej na siebie roli. A była to w pierwszej kolejności rola koordynatora wszelkich poczynań gospodarczych, społecznych i kulturalnych, podejmowanych na terenie Karpat, przez rozmaitego rodzaju organizacje i instytucje państwowe, samorządowe i społeczne. Tych zaś były już nie setki, jak dowodził Walery Goetel, lecz tysiące. Działały one w rozproszeniu i rozdrobnieniu, nierzadko konkurując ze sobą, mimo że realizowały podobne lub identyczne zadania. Związek Ziem Górskich zamierzał przeciwdziałać owemu *rozdrobnieniu pracy społecznej w górach* poprzez zharmonizowanie działalności różnych organizacji i stowarzyszeń, a także doprowadzając do ich łączenia, jednakże bez popadania w „przesadę unifikacyjną”⁹.

Podstawowy rejestr form, metod i środków działania, mających zapewnić osiągnięcie zamierzonych celów, zawarty został w statucie. W miarę, jak krystalizował się program oraz rozszerzał zakres podejmowanych prac, wskazywano sposoby ich realizacji. W przygotowanym przez specjalnie powołaną komisję *Planie rozwoju kulturalnego i gospodarczego Karpat* nakreślono główne rodzaje i kierunki działalności Związku Ziem Górskich, które obejmowały m.in.:

- planowanie „ogólnych zasad i szczegółowych rozwiązań”;
- ustalanie wytycznych w różnych dziedzinach (gospodarka, kultura);
- inicjowanie prac i akcji na terenie całych Karpat, bądź w poszczególnych regionach;
- uzgadnianie i koordynacja poczynań różnych organizacji działających na tym samym terenie;
- popieranie organizacji wchodzących w skład ZZG;
- informowanie władz państwowych i samorządowych o podejmowanych w Karpatach działaniach;
- urządzenie zjazdów, konferencji, posiedzeń o charakterze programowym bądź naukowym;
- propagowanie haseł i poczynań służących rozwojowi ziem górskich;
- szkolenie kadr „działaczy miejscowych” poprzez organizowanie kursów, odczytów, udostępnianie publikacji itp.;
- opiniowanie ustaw i rozporządzeń pod kątem prawnym, mających wpływ na rozwój bądź zahamowanie rozwoju gospodarczego na terenie Karpat;

⁸ W. Goetel, *Zagadnienia regionalizmu górskiego w Polsce*, Kraków 1936, s. 21.

⁹ Ibidem, s. 21-22.

- wspieranie organizacji i instytucji ubiegających się o pomoc materialną państwa, bądź ich subwencjonowanie z własnych środków, jeśli realizowane przez nie zadania mają szczególnie znaczenie dla ziem górskich;
- pozyskiwanie opinii publicznej – poprzez prasę, radio, różnego typu publikacje oraz środki propagandowe – dla działań podejmowanych przez Związek Ziemi Górskich.

Opracowany przez Komisję Planu Rozwoju Kulturalnego i Gospodarczego Karpat program koncentrował się na takich zagadnieniach, jak:

- wykorzystanie bogactw naturalnych (gaz, ropa, sól, siarka, gips i inne materiały budowlane);
- troska o naturalny rozwój i właściwe rozmieszczenie ludności (poczucie „wspólnoty górali karpaccy” przy zachowaniu odrębności regionalnych, problemy narodowościowe i wyznaniowe, przeludnienie wsi, migracja);
- rozwój oświaty szkolnej i pozaszkolnej („w każdej wsi szkoła”, walka z analfabetyzmem, akcje odczytowe, zakładanie bibliotek i budowa domów ludowych, radiofonizacja wsi, sieć kin);
- ochrona swojszczyzny (stroju, zwyczajów i obrzędów, pieśni, muzyki, tańca, gwary, sztuki ludowej, wspieranie przemysłu ludowego, muzeów regionalnych, organizowanie widowisk regionalnych, propaganda kultury ludowej);
- intensyfikacja gospodarki rolnej i leśnej (komasacja gruntów, regulacja rzek, melioracja, kredyty, zbyt i magazynowanie produktów rolnych, modernizacja upraw i hodowli, zalesianie, handel drzewem i jego zagospodarowanie);
- przemysł i handel (przetwórstwo miejscowych surowców, gazyfikacja i elektryfikacja, rzemiosło, drobna wytwórczość, rynki zbytu, kredyty, kształcenie zawodowe, ruch spółdzielczy, organizacja handlu);
- rozwój bazy uzdrowiskowo-letniskowej (inwestycje, ustawodawstwo, „przemysł zdrojowy”, hotelarstwo, gastronomia, usługi, propaganda wczasów i wypoczynku, lecznictwo uzdrowiskowe);
- ruch turystyczny (plan zagospodarowania turystycznego, szlaki turystyczne, schroniska, imprezy, udostępnianie osobliwości regionalnych, popieranie akcji weekendowej i campingowej);
- komunikacja (budowa „drogi karpaccy”, rozbudowa i modernizacja dróg lokalnych, elektryfikacja sieci kolejowej, rozwój komunikacji autobusowej, modernizacja telekomunikacji);
- budownictwo (opracowanie norm i wzorów budynków mieszkal-

nych, gospodarczych, osiedli na terenach górskich, ochrona budownictwa ludowego i krajobrazu, wyzyskanie miejscowych materiałów i surowców, strefy ochronne wokół miejscowości wypoczynkowych)¹⁰.

Niektóre kwestie, ujęte w programie hasłowo, zostały rozwinięte i doprecyzowane w innych dokumentach czy publikacjach, nierzadko – jak w przypadku pracy prof. W. Goetla *Zagadnienia regionalizmu górskiego w Polsce* – udostępnionych opinii publicznej kilka lat wcześniej, kiedy Związek Ziem Górskich dopiero się konstituował. Główny ideolog i propagator regionalizmu górskiego vel karpackiego stał na stanowisku, że w sprawach gospodarczych i społecznych ZZG powinien ograniczyć się do roli koordynatora i inicjatora różnych akcji i działań. Natomiast w dziedzinie kultury koniecznym się stało bezpośrednie podjęcie „pracy regionalistycznej”, co uwidoczniło się podczas „Święta Gór” i Zjazdów Górskich. Tutaj niezbędną okazała się sprawność organizacyjna oraz kompetencje merytoryczne w przygotowaniu programu głównego oraz imprez towarzyszących, a także w zakresie doboru i oceny grup regionalnych, oprawy artystycznej i propagandowej. Szczególnie niepokoiły prof. Goetla zmiany w obyczajach, muzyce, tańcach, stroju, wytwórczości ludowej, które zachodzą – jego zdaniem – znacznie szybciej niż w innych dziedzinach życia. Toteż Związek Ziem Górskich w tych sprawach musi wykazywać większą aktywność, zapobiegając psuciu kultury ludowej poprzez udzielanie konkretnej pomocy takim organizacjom, jak Związek Teatrów Ludowych, lub bezpośrednio kierownikiem zespołów folklorystycznych i ludowym artystom.

Proponował też twórca regionalizmu górskiego ująć muzea regionalne rozmieszczone na terenie Karpat w jeden wzajemnie się uzupełniający system, w którym winno się znaleźć miejsce także dla skansenów. Goetel przywiązywał wielką wagę do widowisk regionalnych, spełniających ważną funkcję kulturotwórczą i promocyjną, nie tylko w kraju, lecz także za granicą. Swoje rozważania o regionalizmie górskim zakończył autor apelem:

Ujmować zagadnienie Karpat jako wielkiej jednostki górskiej, mającej szczególne znaczenie dla nizinnej naszej Ojczyzny; zwalczać

¹⁰ *Podstawy planu rozwoju kulturalnego i gospodarczego Karpat*, Warszawa 1939 (Odbitka z „Rocznika Ziem Górskich” 1939). Zarząd Główny ZZG zatwierdził ów plan na posiedzeniu w dniu 20 kwietnia 1939 i przekazał go organizacjom i instytucjom należącym do Związku oraz udostępnił wszystkim zainteresowanym rozwojem południowych ziem Rzeczypospolitej.

*provincjonalizm i separatyzm, a równocześnie troskliwie pielęgnować cechy regionalne i usilnie pracować nad ochroną swojszczyzny [...] w te sposoby urzeczywistniać ideę jedności w różnorodności; nieść Polsce wartości ziem górskich i ludu góralskiego w interesie obszaru karpacciego, a równocześnie całego Państwa – to hasła, pod którymi należy iść naprzód!*¹¹

BILANS DOKONAŃ

Niewątpliwie najbardziej spektakularne sukcesy odniósł Związek Ziem Górskich jako organizator wielkich imprez typu Święta czy Tygodnie Gór oraz Zjazdów Górskich. Co prawda pierwsze Święto Gór w Zakopanem w 1936 roku odbyło się bez udziału ZZG, gdyż organizacja ta jeszcze wtedy formalnie nie istniała, ale właśnie podczas owego święta ożyła Orkanowa idea powołania Związku Ziem. Na Zjeździe Górskim w Sanoku (1936) przyjęła ona realny kształt w postaci Związku Ziem Górskich. Kolejne święto całej góralszczyzny przygotowano w 1937 roku w Wiśle. Podczas Tygodnia Gór (nowa nazwa) zaprezentowali się górale karpaccy po raz pierwszy w komplecie. Reprezentowane były wszystkie regiony górskie, które pokazały bogactwo i żywotność swojej kultury. Prasa i inne media dość zgodnie uznały imprezę w Wiśle, zorganizowaną z niespotykanym dotąd rozmachem („igrzyska regionalne”), za objaw odrodzenia polskiej sztuki ludowej. Oprócz prezentacji konkursowych grup regionalnych miała miejsce wystawa rolniczo-hodowlana, toczyły się obrady na tematy gospodarcze, otwarto Wakacyjny Instytut Sztuki, zorganizowano szereg wycieczek (m.in. do Cieszyna), odbywały się seminaria, dyskusje oraz wieczory literacko-artystyczne (m.in. zaprezentowali się pisarze śląscy). Zebrała się też Rada Naczelna Związku Ziem Górskich, która od zjazdu w Sanoku odbywała swoje posiedzenia przy okazji organizowanych przez Związek wielkich imprez regionalnych¹².

W 1938 roku gospodarzem drugiego Zjazdu Górskiego był Nowy Sącz. Zjazd miał, zgodnie z przyjętym podziałem ról, przede wszystkim charakter gospodarczy (w programie używano oficjalnie takiej nazwy). Towarzystwo jednakże różnego rodzaju imprezy artystyczne, jak defilada grup regionalnych i korowód dożynkowy, obrzęd sobótkowy na błoniach nad Dunajcem, przedstawienia teatrów miejscowych (Towarzystwa Dramatycznego i Teatru Robotniczego), otwarcie Muzeum Ziemi Sądeckiej

¹¹ W. Goetel. *op. cit.*, s. 36.

¹² Zob. W. Mileski, *Tydzień Gór 1937*, „Wierchy” 1937, t. XV.

czy widowisko regionalne na zamku. Tradycyjnie obradowała przy tej okazji w Nowym Sączu Rada Naczelna ZZG, która uchwaliła absolutorium dla władz Związku i dokonała wyborów uzupełniających¹³.

Zaplanowany na pierwszą dekadę września 1939 roku Tydzień Gór w Zakopanem, po raz pierwszy o charakterze międzynarodowym, nie doszedł do skutku z powodu wybuchu wojny. Z tych samych powodów nie odbył się kolejny Zjazd Górski w 1940 roku, którego gospodarzem miał być Oddział Stanisławowski ZGG, a miejscem spotkania jedna z miejscowości położonych w Dolinie Prutu.

Dużą aktywność przejawiała też Komisja Swojszczyzny, gdzie działali m.in. dr Tadeusz Seweryn, mgr Roman Reinfuss, prof. J. Pieniążek, dr J. Przeworska. Z inicjatywy R. Reinfussa utworzono poradnię propagującą strój ludowy wśród górali oraz gromadzącą dokumentację z tego zakresu. Materiały zgromadzono w 43 tekach. Ponadto wykonano 200 rysunków strojów i ich krojów oraz udzielono około stu porad (w części listownie). Poradnia przystąpiła do wydawania zeszytów monograficznych *Strojów ludowych Karpat polskich* (przygotowano I zeszyt: *Pogórzanie gorlickie*). Komisja zorganizowała dwa zjazdy kierowników grup regionalnych z całych Karpat oraz dbała o zachowanie tradycji w zwyczajach, obrzędach, muzyce, stroju, gwarze, budownictwie i twórczości plastycznej¹⁴.

Komisja Wydawnicza koncentrowała się na wydawnictwach fachowych (*Gospodarka na hali, Jak należy chować owce, Zagadnienia gospodarcze i kulturalne wsi góralskiej* J. Rudnickiego), publikowała sprawozdania z działalności ZZG, propagowała „beletrystykę regionalną” (przygotowano do druku opowiadania Jerzego Probosza z Istebnej) oraz uruchomiła wydawnictwa prasowe: „Biuletyn Związku Ziemi Górskich” (miesięcznik ukazujący się od lipca 1938 roku), przemianowany w kwietniu 1939 roku na „Wiadomości Ziemi Górskich” oraz „Rocznik Ziemi Górskich”.

Związek Ziemi Górskich współpracował z Komisją Badań Naukowych Ziemi Wschodnich, m.in. przy organizacji II Zjazdu Naukowego, poświęconego środkowym i wschodnim Karpatom (obradowano w dwóch sekcjach: humanistycznej i ekonomicznej) oraz z Komitetem Badań Nauko-

¹³ Zob. [d. i.], *Zjazd Górski 1938*, „Wierchy 1938, t. XVI; *Program Zjazdu Górskiego w Nowym Sączu*, „Biuletyn Związku Ziemi Górskich” 1938, nr 2.

¹⁴ Zob. T. Seweryn, *Zagadnienie swojszczyzny w Karpatach polskich*, „Rocznik Ziemi Górskich” 1939, R. 1; R. Reinfuss, *Wytyczne utrzymania strojów ludowych w górach*, ibidem; *Prace Komisji Swojszczyzny Związku Ziemi Górskich*, „Wiadomości Ziemi Górskich” 1939, nr 6; *Sprawozdanie z działalności Poradni w sprawie strojów ludowych*, „Rocznik Ziemi Górskich” 1939, R. 1.

wych Ziemi Górskich PAU, któremu przekazano materiały zebrane przez komisję naukową, działającą w ramach ZZG.

Biuro Planowania Regionalnego Ziemi Górskich opracowało projekt drogi karpackiej, popierało projekt elektryfikacji linii kolejowej Kraków-Zakopane i budowę linii Zakopane-Nowy Sącz. W 1939 roku Zarząd Główny powołał specjalną komisję (z udziałem m.in. prof. Jędrzejewicza i Aleksandra Patkowskiego), która miała doprowadzić do utworzenia dwóch uniwersytetów ludowych, działających na terenie Karpat Wschodnich i Zachodnich. Postulowano również założenie szkoły rolniczej o profilu górskim w Karpatach Wschodnich.

Przedstawiony tutaj w skrócie dorobek Związku Ziemi Górskich nie jest może imponujący, zwłaszcza jeśli się zważy, że była to organizacja prorządowa, korzystająca z subsydiów państwowych oraz z pomocy wojska, bez której niemożliwe byłoby podejmowanie tak wielkich i kosztownych przedsięwzięć, jak Święta czy Tygodnie Gór oraz Zjazdy Górskie. Jednak trzeba pamiętać o tym, jak niewiele czasu (zaledwie trzy lata) mieli regionaliści karpaccy na wypracowanie programu i jego realizację. Gdy ów argument weźmiemy pod uwagę, to bilans dokonań Związku Ziemi Górskich wypadnie z pewnością dodatnio.

Powstanie i działalność Związku Ziemi Górskich mieści się całkowicie w formule tzw. regionalizmu państwowego, propagowanego przez rząd od 1927 roku, a nawet może posłużyć za takiego regionalizmu najbardziej reprezentatywne wcielenie. Zdecydowały o tym związki ideowe i programowe regionalizmu górskiego spod znaku ZZG z doktryną państwowotwórczą sanacji oraz więzi personalne z obozem władzy. Przypomnijmy, że na czele Związku stał minister spraw wojskowych w randze generała, w kierownictwie (sekretarz generalny i jego zastępca) znajdowali się również wojskowi oraz wysocy urzędnicy państwowi różnego szczebla, zaś akces zbiorowy do ZZG zgłosiły przede wszystkim organizacje prorządowe. Z tych powodów można i należy usytuować Związek Ziemi Górskich w rządzie organizacji i instytucji, które realizowały politykę rządu - a nawet były jej narzędziem - w takim zakresie, jaki wyznaczały ramy i ideologia regionalizmu państwowego. Wydaje się, że regionalizm górski w formie zaprojektowanej i realizowany przez ZZG, był jednym z jego licznych wariantów.